

Debat

Onthaasting, het combinatiemodel en genderongelijkheid

Ingrid Robeyns

Ter gelegenheid van het opstarten van haar gender- en emancipatiewerking organiseerde Agalev een studiedag over het thema onthaasting¹. Tijdsstress is één van de belangrijkste maatschappelijke problemen én het is een genderthema. Mieke Vogels, de Vlaamse minister van welzijn, gezondheid en gelijke kansen, heeft een aantal maatregelen genomen om onthaasting te bevorderen (Vogels 2001). Die maatregelen zouden beetje bij beetje tot de invoering van het combinatiemodel moeten leiden, waarbij iedereen de mogelijkheid krijgt om loonarbeid en zorgarbeid te combineren.

In deze bijdrage wil ik vanuit een genderperspectief zes stellingen over onthaasting en het combinatiemodel formuleren en beargumenteren. Het zijn stellingen *ter discussie*: het is mijn bedoeling om een aantal prikkels te geven aan het bestaande debat; ik wil niet beweren dat ik oplossingen in pacht heb of een volledig overzicht kan geven.

1. Vaak wordt er op een naïeve en oppervlakkige wijze over gender gepraat. Dit leidt tot een bescherming van de status quo die in het voordeel van de meeste mannen uitdraait.

Wanneer we het over emancipatie hebben wordt tegenwoordig niet meer alleen over vrouwen gepraat, maar over gender, de maatschappelijke invulling van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Deze verschuiving is er gekomen omdat meer en meer erkend wordt dat we niet over de positie van de vrouwen kunnen nadenken zonder de relaties tussen mannen en vrouwen (de genderrelaties) te analyseren. De verschuiving in de klemtoon van 'vrouwen' naar 'gender' hangt ook samen met een groeiend besef dat we ook over de positie van de man moeten nadenken.

Maar de manier waarop er over gender gesproken wordt in het Vlaamse maatschappelijke debat, baart mij toch zorgen. Het is belangrijk om duidelijk te zijn waar we het over hebben als we over gender praten. De indruk die ik vaak krijg in maatschappelijke discussies, beleidsdocumenten en politieke teksten is, dat het begrip gender dat gehanteerd wordt nogal oppervlakkig is; dat men weigert om een analyse van belangen en machtsverschillen te maken en dat men veel te angstig is om op de tenen van mannen te trappen. Veranderingen in de relaties tussen mannen en vrouwen worden gepresenteerd als een win-win situatie: zowel mannen als vrouwen zouden er goed bij varen.

Dit kan misschien een politiek-strategische zet zijn om mannen aan te moedigen om rond genderthema's na te denken. Maar ten eerste is het onjuist dat een genderbeleid alleen maar win-win situaties oplevert en, ten tweede, denk ik dat, als het genderconcept dat gehanteerd wordt oppervlakkig is, de veranderingen nooit tot gelijkheid zullen leiden, omdat de echte dimensies van genderongelijkheid in de eerste plaats genegeerd worden.

Zo lanceerde minister Vogels in het voorjaar van 2001 een campagne om de 'nieuwe man' in de pers te krijgen. Ook in haar visietekst brengt ze een beeld naar voren van de mannen 'die wel willen maar niet mogen zorgen'. Ik denk dat we onszelf voor de gek houden als we denken dat dit de kern van het probleem is. Er zullen ongetwijfeld mannen zijn die écht willen zorgen en die tegengewerkt worden door hun partner, omgeving of hun werkgever. Maar misschien is het probleem vooral dat de meerderheid van de mannen geen zin heeft om meer huishoudelijk werk te verrichten, dat de meeste vaders geen zin hebben om meer te zorgen en daarvoor hun carrière terug te schroeven, en dat de meeste zonen het verzorgen van hulpbehoevende ouders liever aan hun (schoon-) zussen of partners overlaten.

Ook genderstudies geven ons een veel minder rooskleurig beeld over de relaties tussen vrouwen en mannen dan wat uit groen-linkse politieke teksten blijkt. Gender is een sociale dimensie die overal aanwezig is en wie een gedegen kennis over gender heeft, zal ook overal genderprocessen herkennen. Om het wat schematisch voor te stellen, kan men gender situeren op drie niveau's. Gender zit in onze waarden en normen, die samen een genderideologie vormen. Gender zit ook in onze sociale instituties, zoals gezinnen, scholen, werkvloeren, vakbonden, universiteiten, politiek, en ga zo maar door. Ten slotte zit gender in onze hoofden en onze harten: wij hebben gendernormen geïnternaliseerd, en gebruiken die om andere mensen te beoordelen en passen ook onze eigen wensen en verlangens aan om te voldoen aan die normen.

De kernelementen van gender zijn niet alleen mannen en vrouwen, maar ook mannelijkheid en vrouwelijkheid. Mannen en vrouwen staan onder druk om te voldoen aan bepaalde sociale verwachtingen, waaronder verwachtingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Voor mannen betekent dit, dat bepaalde eigenschappen positief zullen gewaardeerd worden, zoals assertiviteit, leiderschap, doortastendheid, enz. Die eigenschappen worden geassocieerd met mannelijkheid. Mannelijkheid is vooral ook alles wat niet-vrouwelijk is. Eigenschappen die geassocieerd worden met vrouwelijkheid zijn aandacht en zorgen voor anderen, zorgzaamheid, luisterbereidheid, inleving, enz. Van mannen en van vrouwen wordt verwacht dat ze zich gedragen conform aan die sociale normen van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Een vrouw die assertief is, wordt gezien als agressief, terwijl een assertieve man overkomt als een bekwaam leider. Omgekeerd wordt zorgzaamheid in een man sneller als negatief beoordeeld, terwijl dat bij een vrouw als positief wordt beschouwd. Het probleem

is dat onze samenleving niet alleen een verschil maakt tussen waarden en eigenschappen die zogenaamd ‘mannelijk’ en ‘vrouwelijk’ zijn, maar bovendien systematisch de ‘mannelijke’ eigenschappen hoger waardeert dan de ‘vrouwelijke’. Omdat zorg gezien wordt als een ‘vrouwelijke’ activiteit, wordt zorg minder gewaardeerd. Ons waardensysteem heeft dus een zeer subtiele systematische onderwaardering voor alles wat het etiket ‘vrouwelijk’ draagt, of het nu over jobs, eigenschappen of gedrag van mensen of andere dingen gaat.

Die gendernormen zijn vandaag minder uitgesproken dan een paar decennia geleden. Maar het is een illusie, die de meeste mensen maar al te graag koesteren, dat wij nu genderneutrale wezens zouden zijn, en dat mannen en vrouwen *echt* gelijke kansen hebben om hun leven te leiden zoals ze dat zouden willen. Sociologen zoals Michael Kimmel (2000) hebben bovendien aangetoond dat de recente veranderingen in de manier waarop jongens tot mannen en meisjes tot vrouwen worden opgevoed, de maatschappelijke hogere waardering voor alles wat ‘mannelijk’ is versterken: ouders laten hoe langer hoe meer toe dat hun dochters traditioneel ‘mannelijke’ eigenschappen ontwikkelen en ‘mannelijke’ activiteiten ondernemen, maar jongens worden nog steeds (soms op subtiele wijze) gestraft indien zij zogenaamd ‘vrouwelijk’ gedrag vertonen.

Het is onmogelijk om in het bestek van enkele pagina’s een gedegen uitleg over gender te geven maar een belangrijke conclusie van het wetenschappelijke onderzoek op dit terrein is, dat het hele ‘gender systeem’ of de ‘gender orde’ systematisch uitdraait in het voordeel van mannen die niet geïnteresseerd zijn in zorgtaken en huishoudelijk werk, en in het nadeel van vrouwen die een meer gelijke verdeling van loonarbeid, huishoudelijk werk en zorgtaken willen (vb. Connell 1987, Kimmel 2000). Het gaat hier dan niet alleen over gendernormen in de maatschappij, maar ook over de sociale instituties zoals families, scholen, kerken, de media, de arbeidsmarkt, enz. Al die normen en instituties beschermen de grotere collectieve macht die mannen hebben.

Vele mensen staan huiverachtig tegenover de stelling dat de huidige organisatie van de maatschappij in het voordeel van de meeste mannen uitdraait. Aan de ene kant worden discussies over gender veel te vaak direct geïnterpreteerd als persoonlijke beschuldigingen. Mannen willen geen schuld dragen en vrouwen willen (hun) mannen niet beschuldigen. Maar als men stelt dat de huidige status quo in het voordeel van de meeste mannen uitdraait, en dat een oppervlakkige conceptualisering van gender de status quo beschermt, hoeft dat nog niet te betekenen dat men individuele mannen de schuld moet geven van het feit dat vrouwen op een hele reeks gebieden benadeeld zijn. Het is belangrijk om te erkennen dat *zowel mannen als vrouwen* die gendernormen geïnternaliseerd hebben. De cognitieve psychologe Virginia Valian (1998) toont aan dat zowel mannen als vrouwen systematisch discrimineren tegen vrouwen, zonder zich hiervan bewust te zijn. Dat gebeurt via genderschema’s, een soort onbewuste vooroordelen, die niet aangeboren zijn maar die we meekrijgen met onze

opvoeding en die in media, scholen, universiteiten enz. gereproduceerd worden. Als een man in een werksituatie een initiatief neemt, vinden we dat geweldig en is hij een goede leider. Als een vrouw initiatief neemt, gebeurt het vaker dat we haar agressief vinden of twijfelen we aan haar capaciteiten of denken we dat haar succes te danken is aan geluk. Veel mensen denken dat discriminatie een bewust en intentioneel proces is. In dat geval kan discriminatie tegen vrouwen alleen maar verklaard worden als we aannemen dat mensen *intentioneel en bewust* seksistisch zijn. Maar daar is helemaal geen reden toe. Onze hele cultuur en maatschappelijke organisatie is op subtiele wijze vrouwonvriendelijk en dat dragen wij allemaal uit, zowel mannen als vrouwen.

Eén van de gevolgen van dit alles is dat als we dit willen veranderen, mannen hun historisch gegroeide privileges zullen moeten opgeven. Ik denk dus niet dat het sleutelen aan de genderpatronen een win-win situatie is. De meeste mannen weten dat instinctief maar al te goed en verzetten zich daarom ook zo hevig tegen dergelijke analyses. De herverdeling van arbeid en zorg die naar mijn mening een belangrijk aspect zou moeten uitmaken van het onthaastingsdebat gaat in tegen de belangen van de meeste mannen (zie hieronder). Natuurlijk zijn er altijd uitzonderingen: sommige mannen zijn niet gelukkig met de verwachtingen van de mannelijkheidsnormen en er is een kleine groep mannen die hun privileges opgegeven hebben, maar dat zijn dan ook *uitzonderingen*.

Als we genderbewust willen zijn, de genderrelaties ernstig willen nemen en verder willen gaan dan het bewijzen van wat lippendienst, dan zullen we onszelf grondig moet afvragen wat gender betekent. Door gender enkel te zien als de oppervlakkige verschillen tussen mannen en vrouwen, ontkennen we het feit dat mannen *als groep* meer macht hebben dan vrouwen en dat de huidige genderorde op mannelijke maat gemaakt is. Een dergelijke analyse betekent niet dat er geen andere belangrijke maatschappelijke dimensies zijn waarlangs macht verdeeld is, waaronder klasse en etniciteit. Maar het betekent wel dat het belangrijk is om de structurele elementen van onze samenleving die andere gevolgen hebben voor mannen dan vrouwen, te erkennen en te analyseren.

2. Het debat over onthaasting moet expliciet gekoppeld worden aan een debat over genderongelijkheid. Anders zullen de ‘combinatie’-maatregelen de bestaande genderongelijkheden alleen maar vergroten.

Eén van de gevolgen van het gebrek aan inzicht in wat gender echt betekent en van het feit dat er wel lippendienst geleverd wordt terwijl de grondige analyse uitblijft, is dat het debat over onthaasting onvoldoende de verbanden met genderongelijkheid erkent. In het Vlaamse debat over onthaasting en het combinatiemodel wordt nauwelijks over genderongelijkheid gepraat en de meeste verwijzingen naar genderrelaties zijn zeer vaag. Dit kan nochtans anders. De Nederlandse Commissie Toekomstscenario's die het combinatiescenario ontwierp, plaatste gendergelijkheid in het hart van haar werk. Ina Brouwer en Eelco Wierda, beiden werkzaam op het Nederlandse Ministerie voor

sociale zaken, konden het niet explicieter neerschrijven: “Het beoogde doel van het combinatiemodel is gendergelijkheid” (Brouwer & Wierda, 1998: 158). Zij sluiten hiermee aan bij de conclusie die feministische economen al langer getrokken hebben: *echte* gelijkheid tussen mannen en vrouwen is alleen maar mogelijk indien vrouwen en mannen *allebei* de kans krijgen om arbeid en zorg te combineren; het is sociaal gezien niet haalbaar om gelijkheid volgens de ‘*mannelijke*’ norm na te streven, want dat zou betekenen dat we allemaal 40 tot 60 uur per week buitenshuis gaan werken, weinig sociale engagementen opnemen, geen kinderen meer grootbrengen en onze zieken en ouderen verwaarlozen (Folbre 2001).

Onthaasting heeft een overduidelijke genderdimensie. Ten eerste werken vrouwen meer uren dan mannen. Uit het jongste Vlaamse onderzoek blijkt dat mannen gemiddeld 42 uur en 33 minuten per week werken tegenover 45 uur en 46 minuten voor vrouwen (Glorieux, Koelets & Moens 2001). ‘Werken’ betekent hier zowel loonarbeid, huishoudelijk werk, zorg voor kinderen en de transporttijd die men besteedt aan deze activiteiten. Vrouwen werken dus gemiddeld 3 uur en 13 minuten per week meer dan mannen. Op een jaar wordt dat 167 uur. Dit betekent dat een vrouw gemiddeld meer dan 4 voltijdse arbeidsweken meer werkt dan een man. Elk jaar opnieuw, heel haar leven lang. Maar het gaat niet alleen over het aantal uren dat mannen en vrouwen werken. Uit Canadees onderzoek over ongelijkheid binnen getrouwde koppels blijkt dat zelfs als man en vrouw evenveel uren werken, vrouwen meer onderhevig zijn aan tijdsstress dan mannen (Phipps, Burton & Osberg 2001). De onderzoekers geven als mogelijke redenen dat vrouwen veel meer verschillende soorten arbeid en activiteiten moeten combineren dan hun echtgenoten. De kinderen moeten op tijd naar school, ze moeten zelf op tijd op het werk zijn, ’s middags snel boodschappen doen, en hopen dat de vergadering om 15 uur niet te laat uitloopt zodat de kinderen op tijd opgehaald worden van de school. Bovendien is het huishoudelijk werk dat meestal door vrouwen wordt gedaan (koken, wassen, poetsen, strijken...) veel minder uitstelbaar dan het soort huishoudelijke werk dat meer door mannen wordt gedaan (gras maaien, de auto wassen, klussen...).

Een derde genderdimensie van onthaasting is de genderverdeling van verantwoordelijkheden. Zolang mannen hun vrouwen *helpen* in het huishouden, blijft de verantwoordelijkheid voor de organisatie en planning van het huishouden bij de vrouwen liggen. Gendergelijkheid vereist dus ook een meer gelijke verdeling van verantwoordelijkheden.

Ten slotte is er ook de genderdimensie van vrije tijd. In het recente Vlaamse tijdsbestedingsonderzoek werd vrije tijd gedefinieerd als tijd besteed aan hobby’s, sport, spel, recreatie, cultuur, uitgaan, TV-kijken, lezen, enz. In Vlaanderen besteden vrouwen gemiddeld 23 uur en 17 minuten per week aan deze activiteiten, tegenover 30 uur en 3 minuten voor mannen

(Glorieux, Koelets en Moens 2001). Uit Australisch onderzoek blijkt bovendien dat zelfs als het aantal uren vrije tijd voor vrouwen en mannen gelijk is, de kwaliteit van vrije tijd voor vrouwen lager ligt. Hun vrije tijd is veel meer versnipperd dan die van mannen (zes keer 10 minuten vrije tijd is niet hetzelfde als één uur) en ze brengen hun vrije tijd veel vaker door terwijl ze tegelijkertijd op kinderen passen (Bittman en Wajcman 2001).

Wat zijn nu de gevolgen voor het voorgestelde onthaastingsbeleid van deze genderverschillen in deze dimensies van de tijdsbesteding? Waarschijnlijk zullen de onthaastingsmaatregelen door vrouwen gebruikt worden voor zorgarbeid, terwijl mannen ze eerder zullen gebruiken voor een bijkomende opleiding, brugpensioen of het opzetten van een zaak. Dat was het geval bij het Vlaamse stelsel van loopbaanonderbreking en er is geen reden om te denken dat dit bij het onthaastingsbeleid anders zal zijn. Het combinatiemodel zonder een beleid dat genderongelijkheid aanpakt zal die ongelijkheid in arbeid en vrije tijd dus alleen maar versterken. Uit het Vlaamse tijdsbestedingsonderzoek blijkt wat ook in de internationale literatuur reeds herhaaldelijk aangetoond is: mannen nemen nauwelijks de typisch 'vrouwelijke' huishoudelijke taken over, ook niet als hun vrouw voltijds werkt. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat vrouwen met een voltijdse job de zwaarste tijdsdruk kennen: zij werken bijna 60 uur per week, tegenover 56 uur en 19 minuten voor een voltijds werkende man. Deeltijds werkende vrouwen werken gemiddeld 55 uur en 50 minuten per week. Deeltijds werkende mannen werken 43 uur en 47 minuten, maar deze cijfers zijn iets minder betrouwbaar omdat het hier maar over een kleine groep mannen gaat (Glorieux, Koelets & Moens 2001). Zolang mannen hun deel van de zorgarbeid, en vooral het huishoudelijk werk niet opnemen, zal een voltijds job voor vrouwen alleen maar mogelijk zijn indien zij bereid zijn om meer te werken en meer stress te verdragen of indien zij kapitaalkrchtig genoeg zijn om hun huishoudelijke werk uit te besteden. Waarschijnlijk zullen er meningsverschillen over de vraag zijn in hoeverre de overheid moet proberen de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen vrouwen en mannen bij te sturen, maar het minste wat we van de overheid kunnen verwachten is dat ze deze feiten opneemt in haar maatschappelijke analyses.

3. Eén van de belangrijkste mechanismen van genderongelijkheid is de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen mannen en vrouwen. Die verdeling is in ieder geval onrechtvaardig en waarschijnlijk ook inefficiënt.

Het bekende argument tegen deze stelling is dat de verdeling van loonarbeid, zorgarbeid en huishoudelijk werk een zaak is van de koppels zelf en dat die verdeling helemaal niet onrechtvaardig is. Indien men een liberaal of libertair mensbeeld en genderconcept aanhangt en gelooft dat mensen volledig vrije keuzes maken, zal dat wel kloppen. Maar een rijkere invulling van wat gender is, leidt tot de conclusie dat de genderverdeling van arbeid onrechtvaardig is. Men kan ook argumenteren dat

de verdeling van arbeid tussen mannen en vrouwen slechts in beperkte mate een vrije keuze is, maar sterk gestuurd wordt door sociale beperkingen die gender-gerelateerd zijn en die in het voordeel van de meeste mannen spelen. Binnen de koppels gebeurt de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid collectief. Maar die collectieve beslissing wordt beïnvloed door een hele reeks maatschappelijke factoren, zoals rolpatronen, gendernormen, de lagere lonen in ‘vrouwenberoepen’, discriminatie van vrouwen op de arbeidsmarkt, enz. De ‘keuze’ voor onbetaald werk blijft een keuze, maar wordt sterk gestuurd door maatschappelijke verhoudingen en factoren (Robeyns 2001).

Bovendien worden vrouwen materieel kwetsbaar als ze zich in huishoudelijk werk en zorg specialiseren: ze hebben lagere pensioenen, hun financiële welvaart daalt indien ze scheiden en ook binnen hun relatie kan hun zwakkere financiële positie er toe leiden dat ze minder beslissingsmacht hebben. Vrouwen moeten ook een reële kans krijgen om mee de maatschappij gestalte te geven, aan universiteiten, in de politiek, de media, de kunsten, de bedrijven enz. Momenteel moeten vrouwen nog veel te vaak kiezen tussen het hebben van kinderen en zo’n leidinggevende of gestaltegevende positie in de maatschappij. Mannen hoeven meestal niet te kiezen en kunnen rustig gezin en carrière combineren, want er zijn genoeg vrouwen gesocialiseerd met de klassieke vrouwelijkheidsidealen en dus bereid om zichzelf weg te cijferen voor manlief en kinderen. Zolang onze samenleving mannen opvoedt met het idee dat hun taak er in de eerste plaats in ligt te presteren in de publieke sfeer, zal het voor vele heteroseksuele vrouwen heel moeilijk zijn om een *echt* egalitaristische partner te vinden die zowel huishoudelijk werk, zorg als betaald werk wil delen. Uit sociologisch onderzoek blijkt dat vrouwen vaak genoeg proberen om huishoudelijk werk en zorg gelijkter te verdelen, maar dat mannen op allerlei subtiele en minder subtiele manieren weigeren (vb. Komter 1989). Mannen kunnen dit weigeren omdat de sociale normen en tradities hen daarbij helpen en ze kunnen altijd naar hun vrienden verwijzen waar de *pater familias* toch ook niet hoeft te strijken. Ook onder de jongere generatie progressieve mannen (en vrouwen) blijkt dat de waarden en normen vooroplopen op de praktijk: ze denken van zichzelf dat ze genderegalitair zijn, maar dat blijkt niet uit hun daden. Dat de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid onrechtvaardig is, wordt onderschreven door bijna alle ethici die zich over deze vraag hebben gebogen. Maar er zijn ook goede redenen om te denken dat deze verdeling inefficiënt is. Daarbij is het natuurlijk de vraag in welke dimensie efficiëntie gemeten wordt. Efficiëntie betekent doelmatigheid of doeltreffendheid – de vraag is dus wat het doel is waarover we spreken. Vaak wordt efficiëntie uitgedrukt in financiële termen, maar dit is slechts *één mogelijke dimensie* van efficiëntie. We kunnen ons bijvoorbeeld ook afvragen welk sociaal zekerheidssysteem het efficiëntst is in termen van levenskwaliteit.

Uit Nederlands onderzoek blijkt dat vaders die deeltijds gaan werken, meestal in grote deeltijdse jobs, daar drie positieve effecten van ondervinden: ze hebben een betere relatie met hun kinderen, ze voelen hun leven als rijker en completer aan en ze hebben een betere relatie met hun partner

(Duindam 1997). Voor deze vaders is een gelijkere verdeling van loonarbeid, huishoudelijk werk en zorgarbeid de meest efficiënte manier om hun levenskwaliteit te verhogen en de relaties met de mensen rond zich te versterken.

Ook vanuit gezondheidsoogpunt is er een reden om een betere verdeling van arbeid te bepleiten. Mensen die niet te veel uren loonarbeid verrichten, zullen na het doen van hun huishoudelijk werk meer tijd overhouden voor het onderhouden van hun lichaam (sport) en voor rust. Eentonigheid van werk leidt waarschijnlijk sneller tot ziektes en aandoeningen dan wanneer men verschillende soorten werk kan combineren.

Ook voor bedrijven valt er iets te winnen indien zij hun werknemers de kans geven om in grote deeltijdse jobs of flexibel te werken om zo hun betaalde en onbetaalde arbeid te kunnen combineren. Er is minder personeelsverloop (wat de opleidingskosten verlaagt) en algemeen gezien is het personeel meer tevreden. Tevreden mensen die het gevoel hebben dat er met hun situatie rekening wordt gehouden, zullen mogelijk productiever en ook loyaler zijn voor het bedrijf.

Ten slotte leidt een meer gelijke verdeling van loonarbeid, huishoudelijk werk en zorgarbeid ook tot meer zelfstandige mensen, die allemaal financieel op eigen benen kunnen staan maar ook voor hun huishouden en voor anderen kunnen zorgen. Dat is erg belangrijk als heteroseksuele koppels uit elkaar gaan of scheiden. Het is meestal pas op zo'n moment dat koppels die de traditionele rolpatronen hebben gevolgd, beseffen dat de vrouw beperkte kansen heeft op de arbeidsmarkt en de man niet goed weet hoe hij voor zijn kinderen kan zorgen.

Onderzoek naar de verdeling van werk binnen lesbische koppels stelt dat die veel meer egalitair is dan bij hetero koppels (Dunn 1998). Uiteraard moeten we voorzichtig zijn met dergelijke empirische stellingen, omdat er nog niet veel onderzoek naar verricht is. Maar het suggereert wel dat mensen die omwille van hun seksualiteit tegen de maatschappelijke stroom in gaan en daardoor waarschijnlijk minder snel tradities overnemen, en waar de twee partners met een gelijkaardige gendersocialisatie zijn opgegroeid, blijkbaar gemakkelijker zorg en arbeid kunnen delen.

4. Het onthaastingsbeleid moet zich niet alleen richten op het mogelijk maken van halftijdse of voltijdse loopbaanonderbreking, maar vooral ook de mogelijkheid bieden om minder uren *per week* buitenshuis te werken.

In een aantal situaties kan het voor mannen en vrouwen ideaal zijn om voor een beperkte tijd een halftijdse of voltijdse loopbaanonderbreking te nemen. Maar het is zeker ook belangrijk om in het combinatiebeleid sporen te trekken naar grote deeltijdse banen (30 tot 35 uur per week). Daar zijn twee goede redenen voor.

Ten eerste vermindert tijdsstress meestal vooral indien het aantal uren werk per week daalt, eerder dan bij een vermindering van het aantal weken loonarbeid per jaar. Dat is vooral voor vrouwen het

geval, omdat het werk dat zij thuis verrichten vaak niet kan uitgesteld worden tot de volgende week. Minder uren betaald werk per week zou ook positieve gezondheidsgevolgen kunnen hebben. Bovendien is het voor gendergelijkheid zeer belangrijk dat beide partners de mogelijkheid hebben om een grote deeltijdse job te hebben. Indien er alleen een keuze is tussen halftijdse jobs en voltijdse jobs, ligt het in de lijn der verwachtingen dat de vrouw een halftijdse job neemt, terwijl de man een voltijdse job heeft. Dit blijkt ook als we kijken naar de gendereffecten van het stelsel van loopbaanonderbreking. Als echte gendergelijkheid betekent dat mannen en vrouwen hun loonarbeid, zorgarbeid en huishoudelijk werk delen, dan kan gendergelijkheid in een onthaaste wereld alleen een kans krijgen indien mensen toegang hebben tot grote deeltijdse jobs. Want tijdscredieten zijn zeer beperkt in tijd, en de zorgarbeid die kinderen met zich meebrengen duurt 10 tot 20 jaar. We hebben dus maatregelen nodig die het voor die 10 tot 20 jaar gemakkelijker maken om zorg met loonarbeid te combineren, *voor beide ouders*. Ook voor alleenstaande ouders is het cruciaal dat er meer grote deeltijdse jobs komen, omdat dit voor velen onder hen de enige manier zal zijn om zorgarbeid en betaalde arbeid te combineren, aangezien zij niet altijd een beroep kunnen doen op een andere persoon die de huishoudelijke taken en zorgarbeid voor zijn/haar rekening zal nemen. Maar indien het beleid niet alleen voor koppels maar ook voor alleenstaande ouders onthaasting wil mogelijk maken, zullen bijkomende maatregelen nodig zijn die de *totale werkdruk* voor alleenstaande ouders verminderen.

5. In Vlaanderen is de kennis over het combinatiebeleid, onthaasting en genderongelijkheid te beperkt: we moeten meer kennis produceren en meer over de landsgrenzen gaan kijken.

In Vlaanderen is er slechts een kleine groep mensen grondig geïnformeerd over het combinatiebeleid, onthaasting *en* genderongelijkheid. Daar zijn verschillende redenen voor. Eén reden is de structureel zwakke positie van vrouwenstudies. Verder wordt de uitbouw van genderstudies maar beperkt toegestaan, en dan vooral indien ze geen analyses maken die op gevoelige tenen trappen. Bovendien worden feministische perspectieven systematisch geweerd in één van de disciplines die kennis zou moeten leveren, met name de economie, waardoor er nauwelijks kennis aanwezig is over de wisselwerking tussen gender en economie. Een laatste reden is dat aan de Vlaamse universiteiten veel te weinig interdisciplinair onderzoek gedaan wordt, wat voor een aantal thema's zoals onthaasting, het combinatiebeleid en genderongelijkheid absoluut noodzakelijk is. Dit alles leidt tot een vicieuze cirkel: er zijn bijna geen docenten die kennis over dit onderwerp bezitten of produceren, dus zij doceren het niet aan hun studenten. Daarenboven wordt die kennis verspreid in een maatschappij waar de gevestigde belangen geen belang hebben bij genderanalyses en waar de economie gereduceerd wordt tot de markteconomie. De studenten die na de universiteit de wijde wereld in trekken, en onder andere het beleid gaan maken, hebben weinig inzicht in gender en onbetaalde

arbeid. Er is daardoor te weinig ondersteuning voor het beleid. De studenten die naar de media gaan, zijn in vele gevallen al even beperkt geschoold in gender en onbetaalde arbeid. En gender en onbetaalde arbeid trekken niet direct veel adverteerders aan. Dus ook daar blijft het thema onderbelicht. Zo kunnen we nog wel even doorgaan. Bovendien leidt dit tot een situatie waarbij de enkelingen die in Vlaanderen iets over dit onderwerp op papier hebben gezet, direct het monopolie over die kennis toegewezen krijgen, wat niet direct een gezonde manier van kennisproductie en -verspreiding is. Ik stel daarom voor dat we meer kennis gaan produceren en over de landsgrenzen gaan kijken naar wat daar al aan kennis opgebouwd is.

De Nederlandse overheid richtte in 1994 een expertencommissie op om advies te geven over hoe een meer gelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid kon aangemoedigd worden. Die commissie stelde een aantal modellen voor om betaalde en onbetaalde arbeid te herverdelen, en koos unaniem voor het combinatiemodel (Bruyn-Hundt 1996). We moeten wel voor ogen houden dat die verdeling in Nederland *nog ongelijker* is dan in Vlaanderen: veel meer vrouwen stappen uit de arbeidsmarkt eens ze moeder worden of werken in heel kleine deeltijdse jobs. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat Nederland een sterk conservatieve moederschapsideologie kent die de progressievere genderideologie tegenwerkt voor vrouwen met kinderen.

Maar niet alleen de Nederlandse overheid ontwikkelde initiatieven. Zo werd in de schoot van het *Feminist Economists in the Netherlands Network* (FENN) de Dubbel Delen Denktank opgericht. Deze denktank organiseerde drie rondetafelgesprekken over het combinatiemodel, waarbij werkgevers, werknemers, academici, de overheid en andere geïnteresseerden samen kwamen. Recentelijk heeft het Nederlandse Ministerie voor Sociale Zaken aan FENN een subsidie verleend om een website op te starten waarop de expertise van haar leden zal beschreven worden, en publicaties over gender en economie (en dus ook over het combinatiemodel) beschikbaar zullen worden gemaakt. Dit zou het gemakkelijker moeten maken om kennis wijder te verspreiden in de maatschappij onder meer naar activisten, organisaties, de media en de lokale overheden toe.

6. Iedereen draagt verantwoordelijkheid en kan iets doen!

Laat ik eindigen met de stelling dat iedereen een bijdrage kan leveren tot onthaasting, de realisatie van het combinatiemodel, en meer gendergelijkheid. Wat volgt is een ongefilterde brainstorm van mogelijkheden, en heeft enkel tot doel aan te zetten tot meer en betere ideeën.

Ten eerste kan ieder van ons zich informeren over wat gender is en zich verdiepen in deze kwestie. Het volstaat niet om te denken of te stellen dat men gender belangrijk vindt of dat men feministisch is, want een dergelijke gratuite uitspraak heeft geen invloed op individueel gedrag, collectieve beslissingen, analyses en beleid. Gender is ook een thema om met vrienden aan te snijden. Dat botst waarschijnlijk met dominante noties van mannelijkheid, want voor zover ik op mijn mannelijke

Vlaamse vrienden kan afgaan, is dit zelden voorwerp van gesprek of discussie. De klassieke feministische slogan “het persoonlijke is politiek” blijkt hier meer dan ooit actueel: genderongelijkheid die in de ‘private sfeer’ ontstaat *is* een politiek gegeven, en weigeren om hierover te debatteren leidt enkel tot een bescherming van de status quo.

Jonge heteroseksuele koppels zouden expliciet hun verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid kunnen bespreken, omdat vooral zij het gewicht van de traditionele rolpatronen op hun schouders dragen. Uit de studie van Vincent Duindam (1997) blijkt dat de vrouwen van de zorgende vaders duidelijke afspraken hadden gemaakt over de verdeling van werk en dit meestal vóór de geboorte van hun eerste kind. Zij letten er ook op dat de gemaakte afspraken nagekomen werden. Er zijn verschillende mogelijkheden om het werk eerlijk te verdelen en natuurlijk kan men rekening houden met wat beide partners graag en minder graag doen. Maar het is geen gek idee om eens aan den lijve mee te maken wat die partner nu precies doet. Vaak zijn huishoudelijk werk of bepaalde facetten van zorgarbeid zo ondergewaardeerd omdat veel mannen ze zelf nooit gedaan hebben en dus niet weten hoe leuk of vervelend dat werk is. Eén mogelijkheid is al het werk in twee groepen in te delen, en dan een maand lang de ene helft van het werk te doen en een maand de andere helft. Daardoor weten beide partners allebei op basis van hun ervaring wat ze graag doen en hoe zwaar verschillende soorten werk zijn. Daarna kunnen ze dan op basis van die ervaring het werk verdelen. Een dergelijke explicitering van de verdeling van het onbetaalde werk zal er in ieder geval toe leiden dat de klassieke rolpatronen veel minder de verdeling kunnen bepalen.

Jonge ouders en leerkrachten hebben natuurlijk de gigantische taak om kinderen weerbaar te maken tegen onderdrukkende gendernormen en hen op te voeden zonder daarbij enge en beperkende genderpatronen op te leggen. Dit is niet eenvoudig omdat er weinig voorbeelden zijn. Het autobiografische verhaal van Sandra Lipsitz-Bem (1998) die met haar man haar kinderen zo opvoedde, toont echter dat het wel mogelijk is maar dat men vaak zal moeten opboksen tegen een cultuur en sociale instituties die een hoop tradities en gewoontes klakkeloos reproduceren. Gender, huishoudelijk werk en zorgarbeid kunnen ook thema's zijn die op school besproken worden. Mannelijke werknemers hebben een belangrijke taak te vervullen. Zij zullen hun rechten moeten opeisen, praten en onderhandelen met hun werkgevers om hun baan combineerbaar te maken met de zorgarbeid in hun gezin en wijdere gemeenschap. De rechten die vrouwen de voorbije vijftig jaar hebben verkregen zijn er ook niet vanzelf gekomen: daar hebben feministes voor moeten knokken. Zeggen dat mannen wel willen maar niet mogen zorgen, lijkt me dus nogal gemakkelijk; vrouwen mochten halverwege deze eeuw ook niet overal en in alle omstandigheden werken maar hebben daarvoor gevochten. Als mannen het serieus menen met hun wens om meer betrokken te zijn in hun gezinnen, zullen ook zij hiervoor moeten vechten.

Werkgevers kunnen leren van de ervaringen van reeds bestaande 'menschvriendelijke' bedrijven. Meer flexibiliteit voor de werknemers kan de productiviteit ten goede komen en een goed overleg met de werknemers leidt alleen maar tot tevreden mensen die waarschijnlijk productiever zijn. Bedrijven die reclame verspreiden voor hun producten moeten ook aandacht besteden aan de beelden van mannelijkheid, vrouwelijkheid en zorg die via hun reclames meegegeven worden.

Ook de media kunnen een bijdrage leveren aan dit debat. Zo kan bijvoorbeeld een interview met een bekende man die 'dubbel deelt' het idee ontkrachten dat 'echte' mannen hun baan niet op het achterplan zetten voor de kinder- of ouderenzorg.

Ten slotte is er ook een taak voor de overheid. Minister Vogels heeft een campagne lopen om de goede voorbeelden uit de bedrijven in het daglicht te stellen. Verder zou de overheid ook ronde tafel gesprekken kunnen organiseren om de kennis die er is verder te verspreiden. Maar misschien moet er eerst meer kennis geproduceerd worden. De overheid kan meer onderzoek bestellen bij de universiteiten, en zou ook aan de universiteiten kunnen duidelijk maken dat interdisciplinair onderzoek meer moet aangemoedigd worden, en dat het de taak van alle universiteiten en onderzoekscentra is om kennis over gender, arbeid en zorg te produceren en te doceren.

Ten slotte...

Aangezien onthaasting en het combinatiemodel over de totale hoeveelheid en de verdeling van loonarbeid, huishoudelijk werk en zorgarbeid gaat, is er een sterke tendens in deze discussie om vooral te praten over heteroseksuele koppels en vooral dan die met kinderen, omdat jonge ouders onder de zwaarste tijdsdruk staan. Maar dat wil niet zeggen dat andere gezinsvormen niet relevant zijn in dit debat. Meer gendergelijkheid zal leiden tot een rechtvaardiger maatschappij voor alle vrouwen. Onthaasting en een meer gelijke verdeling van zorg en huishoudelijk werk kan ook de genderschema's in onze hoofden verzwakken en de dominante noties van mannelijkheid en vrouwelijkheid ontkrachten. Dit is iets waar iedereen die zich momenteel niet gelukkig voelt met die dominante noties baat bij heeft, inclusief sommige homoseksuelen.

Het combinatiemodel en meer gendergelijkheid zullen niet alle sociale en politieke problemen oplossen, en er zijn ook geen toverformules om beide te realiseren. De concrete uitwerking van deze doelen zal meer aandacht vereisen voor bepaalde groepen mensen, zoals alleenstaande ouders, en voor andere maatschappelijke thema's die niet in deze tekst besproken zijn.

2 januari 2002

Noot

¹ Dit is een herwerkte versie van mijn bijdrage aan de studiedag “Hoe haastig zijn mannen en vrouwen?”, Antwerpen, 24 november 2001, georganiseerd door de gender- en emancipatiewerking van Agalev. Ik heb gepoogd een aantal van de vragen en opmerkingen die geformuleerd werden tijdens de discussie te verwerken in deze tekst. Dank aan Sarah Bracke en Roland Pierik voor commentaar op eerdere versies.

Referenties

- Bittman, Michael en Judy Wajcman (2001). The rush hour: the character of leisure time and gender equity, *Social Forces*, 79, 1, p. 165-189.
- Brouwer, Ina en Eelco Wierda (1998). The combination model: child care and the part time labour supply of men in the Dutch welfare state, in: J.J. Schippers, J.J. Siegers, J. de Jong-Gierveld (eds.) *Child Care and Female Labour Supply in the Netherlands*, Amsterdam: Thesis Publishers.
- Bruyn-Hundt Marga (1996). Scenario's for a redistribution of unpaid work in the Netherlands, *Feminist Economics*, 2, 3, p. 129-133.
- Connell Robert (1987). *Gender and Power*, Cambridge: Polity Press.
- Duindam, Vincent (1997). *Zorgende Vaders*, Amsterdam: Van Genneep.
- Dunn, Gillian (1998). Pioneers behind our own front doors: Towards a greater balance in the organisation of work and partnerships, *Work, Employment and Society*, 12, 2, p. 273-295.
- Folbre, Nancy (2001). *The Invisible Heart. Economics and Family Values*. New York: The New Press.
- Glorieux, Ignace, Suzana Koelets, Maarten Moens (2001). Tijdsbesteding van Vlamingen: Een tijdsbudget onderzoek bij een representatieve steekproef van Vlamingen, in: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, *Vlaanderen gepeild! De Vlaamse overheid en burgeronderzoek*.
- Kimmel Michael (2000). *The Gendered Society*, New York: Oxford University Press.
- Komter, Aafke (1990). *Omstreden Gelijkheid: De macht van vanzelfsprekendheid in huwelijksrelaties*, Amsterdam: SUA.
- Lipsitz-Bem Sandra (1998). *An Unconventional Family*, New Haven: Yale University Press.
- Phipps, Shelly, Peter Burton & Lars Osberg (2001). Time as a source of inequality within marriage: are husbands more satisfied with time for themselves than wives?, *Feminist Economics*, 7, 2, p. 1-22.
- Robeyns, Ingrid (2001). Will a basic income do justice to women?, *Analyse und Kritik*, 23, 1, p. 88-105.

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 20, 1/2002, Debat

Valian, Virginia (1998). *Why So Slow? The Advancement of Women*, Cambridge Massachusets: MIT-press.

Vogels, Mieke (2001). *Sporen naar een combinatiebeleid*, visietekst januari 2001, 24 pp.

Bio

Ingrid Robeys doctoreert over socio-economische genderongelijkheid aan de Faculteit der economische en politieke wetenschappen van de Universiteit van Cambridge.